

İnsan Şahsiyetinin İnşası ve Korunması Bağlamında Kur'ân'da Sığınma Realitesinin İsmlendirilmesi

Ahmet Sait Sıcak * - Necmettin Çalışkan **

Öz

Tarih boyunca diğer birçok kavramda olduğu gibi sığınma ve iltica olgusu da Doğu'da ve Batı'da ait oldukları paradigmaya uygun bir içerikle karşımıza çıkan farklı kavramlarla ifade edilmiştir. Kur'ân'ın sığınma olgusuna yaklaşımının ve bu realiteyi sunuşunun, Hz. Peygamber'i, ashabını ve onların yaşadıkları toplumu yansıtmalarının ve sonraki nesillere tanıtmanın çok ötesinde hedefler taşıdığı söylenebilir. Böylelikle sığınma olgusunu yeniden anlamlandıran Kur'ânî bir kavram olarak hicret, aynı çağı ve kültürü paylaştığı civâr, emân ve himâye gibi kavramlardan da ayrılır. Kur'ân kelimelerinin sırlı dünyalarına yapılacak bir yönelimle ortaya çıkan, Kur'ân konularına bütünsel bakış ve furûk ilminin katkılarıyla elde edilebilecek içerikleriyle Kur'ân kavramları açısından sığınma ve iltica olgusuna bakıldığında bu kavramın Kur'ân'da inşa edilmesi takdir edilen medeniyetin ve örnek Müslümanın inşasını ve bu yapının devamını sağlayacak içeriğe sahip olduğu görülür. Yapılan araştırmalarda, günümüzde Batı'da kullanılan sığınma (asylum) ve iltica (refuge) kavramlarının ve bunların Kur'ân'ın nüzul ortamındaki karşılıklarının Kur'ânî bir kavram olarak karşımıza çıkan hicretten farklı anlam alanlarına sahip olduğu görülmektedir. Bu farklar arasında diğer tüm kavramların insan şahsiyeti açısından olumsuz bir anlam alanını ifade ederken hicretin olumlu hatta yüceltici bir manayı taşıması dikkat çekicidir. Bunlara ek olarak hâlihazırda kullanımda olan kavramların içerikleri üzerinde bir uzlaşmaya varılmamış olması da Kur'ân'ın bu konuda önerdiği fenomenel çözümün ortaya konulmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada, öncelikle günümüzde ve Kur'ân'ın nüzul ortamında sığınma olgusunu karşılamak için kullanılan kavramlar ve içerikleri tespit edilecektir. Sonrasında ise Kur'ân'ın genel olarak sığınma olgusunu hangi bağlamlarda kullandığı Kur'ân'da l-c-e (-ل-ج-ع) kökü ve müteradifleri üzerinden gösterilmeye çalışılacaktır. Bir Müslümanın şahsiyetinin korunması açısından sığınma olgusunun geçerlilik ve uygulanabilirliği, tarihte başta Hz. Peygamber olmak üzere sahabilerin uygulamalarıyla ortaya konulacak ve son olarak da Kur'ânî bir kavram olarak hicret konusuna temas edilecektir. Günümüzde, özellikle ülkemize göç eden Suriyeli mültecilerle birlikte yaygın olarak kullanılmaya başlanan sığınma ve iltica kavramı yerine Kur'ânî bir kavram olarak hicretin, dolayısıyla muhacirliğin gündeme alınması ve bu ismlendirme ve kavramlaştırma üzerine farkındalık oluşturmak bu çalışmanın temel hedefidir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Hicret, Emân, Civâr, İltica, Sığınma, Suriye, Göç.

The Naming of the Asylum Realty in the Qur'an in the Context of the Construction and Protection of the Human Personality

Abstract

Throughout history, as in many other concepts, the phenomenon of asylum and refuge has been expressed with different concepts that come up with a content that corresponds to the paradigm they belong to in the East and the West. It can be said that the approach of the Qur'an to the phenomenon of asylum and the presentation of this reality has goals far beyond reflecting the Prophet, his companions and their society and introducing them to the next generations. Hence, the Quranic concept differs from concepts such as al-aman and al-jiwar where the hijrah share the same age and culture. The Qur'ân words in the mysterious

worlds that arise with an orientation, when we look at the concept of asylum and refuge in terms of the concepts of the Qur'an and the content that can be obtained with the contributions of the ilmi furuq and the holistic view of the Qur'anic concepts, it is seen that the construction of this concept in the Qur'an has the content to ensure the construction and continuation of the civilization and the sample Muslim.

In the researches, it is seen that the concepts of asylum and refuge in the West today and their equivalents in the Qur'an have different areas of meaning than the hijrah that emerge as a Quranic concept. It is noteworthy that, among these differences, all other concepts express a negative meaning in terms of human personality and that hijrah carries a positive and glorifying meaning. In addition, the fact that there is no consensus on the content of the concepts currently in use necessitates the emergence of the phenomenological solution proposed by the Qur'an in this regard.

In this study, the concepts and contents of the Qur'an, which are used to meet the phenomenon of asylum, will be determined. Then, in the context of the Qur'an, in which the Qur'an uses the phenomenon of asylum in general, it will be tried to be shown in the Qur'an through لـج- أword root and synonym. The validity and applicability of the phenomenon of asylum in terms of the protection of the personality of a Muslim will be revealed by the practices of the Companions, especially the Prophet and finally, the issue of hijrah will be touched upon as a concept. Nowadays, instead of the concept of asylum and refuge, which has been widely used together with the Syrian refugees who migrated to our country, it is the main objective of this study to take refuge on the agenda as a Qur'anic concept and to raise awareness on this naming and conceptualization.

Keywords: Qur'an, Hijrah, al-Aman, al-Jiwar, Asylum, Refuge, Syria, Migration.

GİRİŞ

Şahsiyet Türkçe'de kişilikle yakın anlamlı olarak kullanılan Arapça bir kavramdır.¹ Ruhbilimle olan irtibatı dolayısıyla Şahsiyetin çoğu zaman soyut, çok yönlü ve karmaşık bir kavram olarak ele alındığı görülür. Psikologlar şahsiyeti; bir insanın bütün ilgilerinin, yeteneklerinin, tutumlarının, dış görünüşünün, konuşma tarzının ve çevresine uyum biçiminin özelliklerini içeren, devamlılık gösteren kendine has uyumlu bir bütün olarak tanımlamışlardır.² Şahsiyet; mizaç, fıtrat, tıynet, irade, zekâ, duygu, heyecan, biyolojik yapı, soyaçekim, çevre ve sosyal etkenler gibi pek çok özellik taşır.³ Yaygın görüşe göre şahsiyet, dış görünüşün altında ortaya çıkarılması zor olan insanın asıl özü, bu özün

* Dr. Öğr. Ü. HMKU İlahiyat Fakültesi Tefsir, El-mek: assicak@mku.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5161-9191>; 05304154911.

** Doç. Dr. HMKU İlahiyat Fakültesi Tefsir, El-mek: ncaliskan@mku.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2877-115X>; 05324567666.

Bu makale "iThenticate" intihal tarama programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir. Bu makale, Gerçek ve Umut Arasında Suriyeli Mülteciler II, (20-22 Ekim 2017, Adıyaman) Sempozyumu'nda sunulan "İnsan Şahsiyetinin İnşası ve Korunması Bağlamında Kur'ân'da Sığınma Realitesinin İsimlendirilmesi" başlıklı bildirinin genişleterek yayımlanmış halidir.

ATIF: Sıcak, Ahmet Sait, Çalışkan, Necmettin. "İnsan Şahsiyetinin İnşası ve Korunması Bağlamında Kur'ân'da Sığınma Realitesinin İsimlendirilmesi". Tefsir Araştırmaları Dergisi 3 / 1 (Nisan 2019): 140-168. Gönderim Tarihi: 18 Nisan 2019. Kabul Tarihi: 25 Nisan 2019. DOI NUMARASI: 10.31121/tader.555746. Araştırma Makalesi. Yayın Tarihi: 30 Nisan 2019.

¹ Türk Dil Kurumu, "Şahsiyet ve Kişilik", erişim: 16 Eylül 2018, <http://www.tdk.gov.tr>.

² Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1985), 225.

³ Osman Kara, "Kur'ân'a Göre İnsan Şahsiyetine Etki Eden Faktörler", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/25 (2012): 1.

inşa ettiği iyi ve kötü olarak vasıflandırılacak davranışların ve insanı diğerlerinden ayıran özelliklerin tamamıdır.⁴

İnsan, kişilik ve karakteri ile inşa olunan bir varlıktır. Belli bir fitrat ve yaratılış üzerine var edilen insanoglu, öğrenmeye ve eğitime müsait potansiyeli sayesinde hayatı süresince kendisi için bir karakter oluşturmaya ve benimsemeye gayret eder. Kur'ân karakter inşasında insanın aklını tefekkürle, kalbini imanla, davranışlarını ibadetlerle, iradesini ise tefekkür, iman ve ibadetlerden müteşekkil bu üç ana kaynaka şekillendirir.⁵ Tefekkür ve aklın gelişimi arasında kurulan bu irtibat ise üzerine düşünülen ve kendisiyle nâlık haline gelen kavramlar sayesinde olmaktadır. Bu sebeple Kur'ân'ın insanın zihin ve karakterini inşa ve koruma yöntemlerinden birisi de kullandığı kavramlardır.⁶

Kur'ân'ın insanı eğitip onu şekillendirmeyi hedeflediği kavramlar arasında ele alınabilecek göç olgusunu betimleyen kavramlar makale konumuzu oluşturmaktadır. İnsanlık tarihine bakıldığında çeşitli sebeplerden dolayı birçok göç hadisesinin yaşandığı görülür. Kavimler göçü bunların en bariz örneklerinden biridir. Göçler kimi zaman ferdi kimi zaman kitlesel olarak gerçekleşmiştir. Sosyologlara göre göç hadiselerinin ekonomik ve siyasal kaygılar, ırk ayrımından kaçmak, insanların dinî özgürlüklerini yaşayabilecekleri uygun yerler aramak, çocuklara daha iyi eğitim olanakları sağlamak gibi sebeplerden ötürü meydana geldiği ifade edilmektedir.⁷ Kur'ân'da da dinî ve başka sebeplerden dolayı göç hadiselerinin yaşandığı zikredilmektedir (el-Kehf 18/10; el-Kasas 28/21).

Çağımızda da birçok göç hadisesi yaşanmıştır. Son dönemde kitlesel olarak yaşanan bu göç hadiselerinden birisi de Suriye'de meydana gelmiştir. 2011 yılından itibaren Suriye'de yaşanan iç savaş, milyonlarca insana, insan hayatında eşine az rastlanır çok acı olayları yaşatmıştır.⁸ Sahip olduğu mal ve can varlığını koruyamayan neticede her şeyini bırakarak bir başka ülkeye sığınmak zorunda kalan mültecilerin yaşananlara tahammül edebilmeleri ve ruh sağlıklarını koruyabilmeleri

⁴ Yasin Pişgin, *Kur'ân'da Karakter İnşası*, (İstanbul: Ayrıntı Basımevi, 2018), 49.

⁵ Pişgin, *Kur'ân'da Karakter İnşası*, 101.

⁶ İsmail Çalışkan, "Kur'ân Vahyinin Mekke Yıllarında Kelimelerle ve Kavramlarla Zihniyet İnşası", *Kur'ân Nüzulünün Mekke Dönemi Sempozyumu* (Çorum 2013), 259.

⁷ Hikmet Koçyigit, *Mekki Ayetlerde Sosyolojik Unsurlar* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010), 112.

⁸ Yapılan araştırmalarda; yakın arkadaş veya aile üyelerinden birinin (eş-çocuk hariç) ölümünü, işkenceye maruz kalmasını, kaçırılmasını veya rehin alınmasını yaşamak veya bu olaylara tanık olmak, savaştan etkilenmiş bir bölgede bulunmak ve cenaze dışında cesetler görmek veya onlara dokunmak gibi travmatik olaylarla karşılaşan Suriyeli mülteciler arasında en az bir travmaya maruz kalma oranı %98 olarak saptanmıştır. Bk. Eser Sağaltıcı, *Suriyeli Mültecilerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Taraması* (Uzmanlık Tezi, Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesi, 2013), 56.

oldukça zordur. Yapılan araştırmaların ekserisi ruh sağlığı ile din arasında müspet bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır.⁹ İlk muhataplarından günümüze insanlığa rehber olarak gönderilen Kur'ân-ı Kerîm, benzer hatta daha sıkıntılı durumlarda ve diğer birçok konuda zorluklarla karşı karşıya kalan müminler için olduğu gibi onlarla aynı amaçta birleşebilen Suriyeli mümin¹⁰ mülteciler için de terapi ve manevi destek adına ilk başvurulması gereken teselli kaynağıdır.

Günümüzde, özellikle Suriyeli mültecilerin de ülkemize göç etmeleriyle beraber, yaygın olarak kullanılan sığınma kavramıyla, bu kavramı doğrudan ifade eden ya da çağrıştıran benzer kavramları Kur'ân'da tespit ederek, sığınma kavramının nasıl isimlendirildiği hususunu açıklığa kavuşturmak ve bu isimlendirme ve kavramlaştırma üzerine farkındalık oluşturmak bu çalışmanın temel hedefini oluşturmaktadır.

Bu çerçevede muhataplarına yönelik olarak Kur'ân'ın kavramlar üzerinden ortaya koyduğu fenomenal çözüm, makale sınırları içerisinde ele alınacaktır. Konular işlenirken günümüzde iltica kavramını karşılayan olgular bunların genel geçerliliği, Kur'ân'da iltica kavramı ve yakın anlamlıları, iltica kavramının cahiliye döneminde ve sonrasında kullanımı ve son olarak da göç ve iltica kavramına Kur'ân'ın alternatif olarak ortaya koyduğu hicret fenomeni, tefsir ilmi ve furûk açısından ele alınacaktır.

1. İnsan Şahsiyetinin Önemi ve Korunması

İnsanoğlu Yüce Allah tarafından üstün bir izzet ve şeref üzere yaratıldığı gibi varlıkların çoğuna da üstün kılınmıştır (el-İsrâ 17/70). Beşerin beden ve ruhtan müteşekkil olan bu üstünlüğü, onun mümin sıfatına haiz olmasıyla ayrı bir statü ve niteliğe kavuşur. Müslümanın onuru ve şahsiyeti ise naslarla koruma altına alınmıştır. Bu koruma hem Müslümana maddî açıdan sahip çıkma, onu yalnız bırakmama, koruma, kollama ve gözetme şeklinde hem de manevî açıdan onun izzet-i nefsinin, şerefini, haysiyetini ve onurunu koruma şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Bu hususla ilgili

⁹ Bk. H. G. Koenig, "Religion, Spirituality, and Medicine: Research Findings and Implications for Clinical Practice, *Southern Medical Journal* 97/2 (2004): 1194-1200; Mustafa Köylü, "Ruh Sağlığı ve Din: Batı Toplumu Açısından Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2007): 93; Köylü, "Ruh ve Beden Sağlığı Üzerine Yapılan Araştırmaların Bir Değerlendirmesi", *OMU İlahiyat Fak. Dergisi* 28 (2010): 5; Köylü, "Kur'ân'da Ruh Sağlığı", *OMU İlahiyat Fak. Dergisi* 31 (2011): 5-37.

¹⁰ Kur'ân'ın evrensel beyanlarına tüm insanlar muhatap olsa da O'ndan hakkiyle ancak inananlar istifade edebilmektedir. İmanın algı, anlama ve yoruma etkisi için bk. (el-Bakara 2/26, 282; el-A'râf 7/146; el-Enfâl 8/29; el-İsrâ 17/82; el-Fussilet 41/44); Ahmet Sait Sıcak, *Kur'ân Tefsirinde Öznelik*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 303, 304 vd.; İmanın yanı sıra ruh sağlığı-din ilişkisi ile ilgili yapılmış olan araştırmaların bir kısmında ilişkinin pozitif diğer bir kısmında ise negatif çıkmasına etki eden birçok öznel süreç söz konusudur. Ayrıntılı bilgi için bk. Halil Apaydın, "Ruh Sağlığı - Din İlişkisi Araştırmalarına Bir Bakış", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/2 (2010), 65.

olarak Hz. Peygamber bir hadisinde; Mü'minlerin birbirlerini sevmeye, birbirlerine acımada ve birbirlerini korumada bir vücuda benzediğini ifade ederek¹¹ Müslümanların birbirlerine topyekûn sahip çıkıp destek olmaları gerektiği üzerinde durmuştur. İslam âlimleri de müminlerin şahsiyetlerinin korunmasıyla ilgili esaslar belirlemiştir. Söz konusu esaslar arasında, nefsin (canın), aklın, dinin, neslin ve malın korunması yer almaktadır. Bu esaslar insanlığın huzur ve mutluluğunun sağlanması ve korunması için, dinin dokunulmaz kabul ettiği, zaruri, gerekli ve kaçınılmaz haklar olarak kabul edilmiştir.¹²

İnsan şahsiyetinin ve onurunun zedelenmemesi, zaman içerisinde de kimliksiz ve kişiliksiz bireylerin ortaya çıkmaması için zikredilen temel haklar, bu hakların kullanımının zorlaştığı durumlarda daha da önem kazanmaktadır. Bir beldede ya da bir ülkede, can güvenliği, dini özgürce yaşama veya mal güvenliği tehlikeye girmişse o beldede yaşayanların bir şekilde bu güvenliklerini garanti altına almaya çalıştıkları görülür. Yapılan göçlerin sebepleri arasında kişinin yaşam hakkı ve özgürlüğüne yönelik tehditler en başta gelmektedir.¹³ İltica kavramının önemi, kaybolan bu hakların yeniden elde edilmesinde ve sürekliliğini sağlamada ortaya çıkmaktadır.

Kur'ân, söz konusu haklardan mahrum olma durumunda göç etmeyi teşvik etmiş ve bu eylemi hicret kavramıyla isimlendirmiştir. Bu bağlamda Kur'ân göç eden kimselere özel bir statü vererek onları “muhâcir” kavramıyla ayrı bir konumda değerlendirmiştir (en-Nisâ 4/100; el-A'râf 7/127; et-Tevbe 9/117; İbrâhîm 14/6; en-Nûr 24/22; el-Ankebût 29/24-26; el-Ahzâb 33/6; el-Haşr 59/8; el-Mümtehine 60/10). Bu statü evini-barkını, yerini-yurdunu Yüce Allah'ın rızası istikametinde terk etme şeklinde ortaya çıkan fedakârlığın ve ödenen ağır bedelin karşılığı olarak da görülebilir. Bir yerde bedel ödeniyorsa orada mutlaka bir mükâfat olmalıdır. Bu sebeple Tevbe 100. âyet-i kerimenin tertibinde Muhacirlerin Ensar'dan daha önce zikredildiği görülür (et-Tevbe 9/100). Bu önceliğin Muhacirlerin uzun bir süre Mekkeli müşriklerin baskı, eziyet ve zulümlerine sabretmiş ve ağır yükler altına girmiş olmalarından ötürü olduğu ifade edilmiştir.¹⁴

Kur'ân-ı Kerîm inşâ ve ihbârî birçok beyanıyla başta Hz. Peygamber olmak üzere tüm inananları maruz kaldıkları her hadiseye karşı teselli etmekte, onları bilinçli kılmayı ve onların tavırlarını

¹¹ Buhârî, “Edeb”, 27; Müslim, “Birr”, 66.

¹² Ertuğrul Boynukalın, “Makâsîdü's-Şeria”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27: 423-427; İsmail Güllük, “Karakter İnşasında Dinî Sembol ve Karakterlerin Rolü: Kâbe Örneği”, *EKEV Akademik Dergisi* 20/67 (2016), 188; M. Zeki Uyanık, *İslam Hukukunda Hapis Cezası ve Hapishane*, (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017), 314.

¹³ Mehmet Emin Sankaya, “Zorunlu Göç Bağlamında Kur'ân'da Göç”, *Journal of Analytic Divinity* 2/1 (2018), 244.

¹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, (Beirut: Dâru İhyâ'u't-türâsi'l-Arabî, h.1420), 15: 516.

belirlemeyi hedeflemektedir.¹⁵ Kur'ân'ın teselli ettiği konular arasında Müslümanların din adına maruz kaldığı zulümlerin yanı sıra, insanın varoluşuyla birlikte enfüste ve âfâkta karşılaştığı, ferdî ve içtimaî birtakım sıkıntı ve meşakkatler de bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de ele alınan konular arasında vatanını ve yaşadığı yeri temelinde dinî saiklerle ayrıca doğal, sosyal, politik vb. sebeplerle terk etmek zorunda bırakılan ve başka bir otoritenin himâyesine girmek durumunda kalan mülteciler de yer almaktadır.¹⁶

2. Modern Terminolojide Sığınma Realitesiyle İlişkili Bazı Kavramlar

Tarih boyunca diğer birçok kavramda olduğu gibi sığınma olgusu da Doğu'da ve Batı'da ait oldukları paradigmaya uygun bir içerikle karşımıza çıkan farklı kavramlarla ifade edilmiştir. Ait oldukları dil içerisinde rastgele seçilmiş kurallı harf öbeklerinin çok daha ötesinde anlamlar taşıyan kavramlar, içinde oluştuğu kültürel kodları da yansıtacak şekilde var olagelen bir sürecin neticesi olarak günümüze aktarılmışlardır.

Günümüzde iltica ve sığınma kavramları hakkında bir kavram karmaşasının yaşandığını söylemek mümkündür. Kavram karmaşasını ortadan kaldırmak medeniyet birikiminin bir göstergesi olduğu gibi insan şahsiyetinin korunması açısından da büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda mülteci kavramının mahiyeti ve sınırlarının belirgin bir şekilde tespiti bu kavrama ilişkin sorunların çözümü açısından da büyük katkı sağlayacaktır. Türkiye'de yaşayan Suriyeli nüfusun hukukî konumlandırılması YUKK (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu) ve 2014 yılında çıkarılan "Geçici Koruma Yönetmeliği"¹⁷ ile açıklığa kavuşturulmuş gibi görünse de daha önceki yıllarda Türkiye'nin katıldığı 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967'de 1951 Cenevre Sözleşmesine Ek Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol'e göre coğrafi sınırlama şartı kaldırılmış olmasına rağmen Türkiye bu şartı çok uzun bir süre kaldırmamış Avrupa ülkeleri dışında ülkesine gelen kişileri mülteci olarak kabul etmemiştir.¹⁸ Bu ve benzeri örnekler bakıldığında iltica kavramı hakkında bütün ülkelerin üzerinde ittifak ettiği bir tanımın olmadığı görülecektir. İltica kavramını tanımlamadaki zorluktan olsa gerek, 2014 yılında çıkarılan "Geçici Koruma Yönetmeliği"nde "mülteci", "şartlı mülteci" veya "ikincil koruma statüsü" gibi kavramlarla bu zorluğun ve belirsizliğin giderilmeye çalışıldığı görülmektedir.¹⁹

¹⁵ Sıcak, "Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Dini Alaya Alanlara Karşı Müminlerin Takınmaları Gereken Tavırlar", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2015), 446.

¹⁶ Halil Aldemir, *Kur'ân'da Hz. Peygamber'e Yönelik Teselliler*, (İstanbul: Kitâbi Yayınevi, 2010), 97 vd.

¹⁷ Göç İdaresi, "Geçici Koruma Yönetmeliği", erişim: 7 Eylül 2018, http://www.goc.gov.tr/files/files/03052014_6883.pdf, Resmi Gazete Yayın Tarihi: 22.10.2014, No: 29153.

¹⁸ İsmail Sarıteke v.dğr., "Türkiye'deki Suriyeli Nüfusun Hukuki Statüsü İle İlgili Bir Analiz", *Turkish Studies* 13/7 (2018), 391.

¹⁹ Göç İdaresi, "Geçici Koruma Yönetmeliği", erişim: 7 Eylül 2018, http://www.goc.gov.tr/files/files/03052014_6883.pdf, Resmi Gazete Yayın Tarihi: 22.10.2014, No: 29153.

Bu durum, iltica ve mülteci kavramlarının hukukî olarak hala tartışılır olduğunu, bu kavramların mahiyetinin akademik çevrelerde ve halk tarafından da tam olarak bilinmediği ve bu sebeple mezkûr kavramların yerleşmesi için uzun bir sürece daha ihtiyaç duyulduğunu açıkça göstermektedir. Bu kavramlardaki kargaşa ve muğlaklık direkt olarak maddi ve manevi açıdan mültecileri olumsuz yönde etkilemektedir.

A. Sığınma ve İltica Kavramları

Tarih boyu bireysel ve toplumsal bir olgu ve varoluşsal bir realite olarak karşımıza çıkan iltica kavramı, Türkçede birincil anlamıyla “sığınma”; mülteci ise “sığınmacı” anlamına gelir.²⁰ Birbirleriyle ortak paydası olan “göçmen (immigrant)”, “mülteci (refugee)” ve “sığınmacı (asylum seeker)” kavramları, aralarında keskin bir ayrım olmadığından sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılsalar da²¹ bu üç kavram teknik olarak birbirinden farklı durumları ifade eder.²²

Mültecilerin hukukî durumunu düzenleyen 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde mülteci teriminin İngilizce karşılığı “refugee”dür. Bu ifadenin kökeni Fransızca “réfugé” kelimesidir.²³ “Refugee” kelimesinin Türkçe karşılığı sözlükte “ülkesini, evini, özellikle politik, dinî ya da savaş ve kıtlık gibi sebeplerden dolayı terk etmeye zorlanan kişi”²⁴ olarak geçer. Sığınmacı teriminin İngilizce karşılığı ise, “asylum-seeker”dir.²⁵

Kavramsal olarak, Mültecilerin Hukukî Statüsüne Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (UNHCR. Convention and Protocol Relating to The Status of Refugees) 1'inci maddesinin (A) bendinde mülteci, “İrki, dini, tabiiyeti, belli bir gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulu-

²⁰ Türk Dil Kurumu, “İltica ve Mülteci”, erişim: 7 Eylül 2018, <http://www.tdk.gov.tr>.

²¹ Recep Korkut, *Türkiye’de Sığınmacı ve Mülteciler* (Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, 2010), 8.

²² Sarıteke, “Türkiye’deki Suriyeli Nüfusun Hukuki Statüsü İle İlgili Bir Analiz”, 389.

²³ Tevfik Odman, *Mülteci Hukuku*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları, 1995), 188.

²⁴ J. Crowther (ed), *Oxford Advanced Learner’s Dictionary*, (Oxford: Oxford University Press, 1995), 981.

²⁵ Hilal Akalın, *Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Türkiye’de Mülteci Hukuku: Suriye Örneği* (Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, 2013), 3-4.

nan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıs(lar)” olarak tanımlanmıştır.²⁶ Bu açıklamalar çerçevesinde mülteci genel olarak “katlanılmaz olan koşullardan ya da kişisel durumlardan kaçıp kurtulmak isteyen kişi”²⁷ olarak tanımlanabilir.

İltica ve sığınma arasındaki çok da belirgin olmayan ayrıma gelince; iltica etme hakkı ve bunun sonucu mülteci olmanın, hukukî bir statünün kazanılmasını; sığınma hakkı ile sığınmacı olmanın ise hukukî bir statünün kazanılmasından daha çok, fiili ve sığınılan ülkenin yasalarından mülteciler gibi yararlanılmasını öngörmeyen kısa süreli barınma durumunu ifade ettiği²⁸ söylenebilir. Özetle sığınmacı (asylum seeker) mülteci statüsü kazanmak için başvuruda bulunmuş ancak başvurusu hakkında henüz karar verilmemiş olan kişileri ifade eder.²⁹

B. Göç Kavramı

Türk Dil Kurumu'na göre göç (migration): “Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi...” şeklinde tanımlanmaktadır.³⁰ Göçmen (immigrant) ise ülkesinden ya da bulunduğu yerden ayrılarak başka bir ülkeye ya da yere intikal eden kimse, aile ve topluluk anlamına gelmektedir. Göçmen kelimesi yerine bazen muhacir kelimesi de kullanılmaktadır.³¹ Göç günümüzde “yasal göç (legal migration)” ve “yasa dışı göç (illegal migration)” şeklinde farklı kategorilere ayrıldığı gibi, göçmen de “serbest göçmen”, “iskânlı göçmen” ve “münferit göçmen” şeklinde farklı kategorilere ayrılmaktadır. Göçmen, ülkesini kendince haklı gördüğü sebeplerden dolayı terk ettiği için, mülteci ve sığınmacıdan birçok konuda ayrılmaktadır.³²

C. Yerinden Edilmiş Kişi (Displaced Person) Kavramı

Kişinin savaş, doğal afetler, açlık, ekonomik vb. sebeplerden dolayı bulunduğu yerden ya da çevreden ayrılmak zorunda bırakılmasına “yerinden edilmiş kişi” denir. Yerinden edilmiş kişiler, yaşadıkları yerleri mültecilerle aynı sebepten dolayı terk etmektedirler. Ancak ülke sınırları içerisinde kaldıkları ya da yasal olarak tanınmış bir başka ülke sınırına geçmedikleri için mülteci statüsünde yer almamaktadırlar.³³

²⁶ Olcay Ziya, *Uluslararası Hukukta Toplu Sığınma ve Türkiye* (Yüksek Lisans Tezi, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, 2011), 5.

²⁷ Goodwin-Gill v.dğr., *The Refugee in International Law*, (Oxford: Oxford University Press, 2007), 15.

²⁸ Odman, *Mülteci Hukuku*, 189.

²⁹ Sarnteke, “Türkiye’deki Suriyeli Nüfusun Hukuki Statüsü İle İlgili Bir Analiz”, 388.

³⁰ Türk Dil Kurumu, “Göç”, erişim: 7 Eylül 2018, <http://www.tdk.gov.tr>.

³¹ Türk Dil Kurumu, “Göçmen”, erişim: 7 Eylül 2018, <http://www.tdk.gov.tr>.

³² Sarnteke, “Türkiye’deki Suriyeli Nüfusun Hukuki Statüsü İle İlgili Bir Analiz”, 391.

³³ Sarnteke, “Türkiye’deki Suriyeli Nüfusun Hukuki Statüsü İle İlgili Bir Analiz”, 391.

D. Geçici Koruma Kavramı

Geçici koruma kavramı 1990'lı yılların başlarında Yugoslavya'nın dağılma sürecinde ortaya çıkmıştır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin yapmış olduğu tanım uyarınca geçici koruma; insan hakları ihlallerinden ve silahlı çatışmalardan kaçan çok sayıda insana gerekli korumayı sağlamak amacıyla esnek ve pragmatik yöntemlerle sığınmaya ilişkin prosedürlerinin göz ardı edilmesi³⁴ şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Geçici Koruma kavramı Türk Hukuku'na 2014 yılında girmiştir. Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 3. maddesi uyarınca Geçici Koruma “Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan korumayı” ifade etmektedir.³⁵ Geçici koruma, göçmen, mülteci, şartlı mülteci, yerinden edilmiş kişi ve sığınmacı statüsünde olanların sorunlarını çözmeye yönelik ortaya çıkmış hukukî bir terimdir.

Buraya kadar ele alınan bütün bu isimlendirme ve kavramlaşma süreçlerinde sığınma realitesinin Batı toplumlarında ve hâlihazırda Türkiye'de belirginleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Her bir kavramın diğer kavramlarla benzerlikleri olduğu gibi ayırıcı anlam alanlarına sahip olduğu da tespit edilmiştir. Zamanla mülteciler için daha insanî ve yararlı bir hale getirilmeye çalışılan tüm bu kavramların temelde iltica eden kişi için iltica realitesinden kaynaklanan sebeplerle negatif bir anlama sahip oldukları söylenebilir. Kur'ân'da ortaya konulan kavramlaştırmanın değerinin tam anlaşılabilmesi için günümüzdeki kavramların eksik ve negatifliğinin yanı sıra Kur'ân'ın kendi bütünlüğü içerisinde kullandığı sığınma yakın anlamlılarının da ayrıntılı bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Bu sayede insan onur ve şahsiyetinin korunmasıyla ilgili Kur'ânî fenomenal çözüm önerilerinin ortaya çıkması sağlanmış olacaktır.

3. Kur'ân-ı Kerîm'de İltica ve İlgili Kavramlar

Birçok dil uzmanı ve müfessir Arapçada kelimelerin özellikle de yakın anlamlıların nüansları ile bilinmesinin önemine dikkat çekmiştir.³⁶ Bu nüansların iyi bilinmesi Kur'ân kavramlarının daha iyi anlaşılmasında da önemli bir faktördür. Kur'ân'da kullanılan kelimelerin hemen birçoğu Kur'ân

³⁴ The UN Refugee Agency, “Temporary Protection”, erişim: 8 Eylül 2018, <http://www.refworld.org>.

³⁵ Göç İdaresi, “Geçici Koruma”, erişim: 8 Eylül 2018", <http://www.goc.gov.tr>, Yayınlandığı Resmi Gazetenin Tarihi: 22.10.2014, No: 29153.

³⁶ Ömer Kara, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Yakınanlamlılık ve Nüans -Rağîb el Isfabani Örneği-*, (Van: Bilge Adamlar, 2009), 48-54.

nâzil olmadan önce de kullanılan kelimelerdi.³⁷ Kur'ân, bu kelimeleri özellikle de teknik kavramları yeni manalar ile farklı ilişkiler sistemi içinde kullanmış, kelimelerde derin ve etkili anlam değişiklikleri yapmıştır. Kur'ân; Arapların, inanç, fikir ve hayat tarzını kökten değiştirdiği gibi kelimelerin, özellikle de teknik terimlerin anlam alanını ve kullanım sahasını da değiştirmiştir. Kur'ân'ın anlaşılmasında ve muhataplarının ferdi ve ictimâî hayatlarını efektif olarak yönlendirebilmesinde bu değişikliğin ve anahtar kavramlara yüklenen farklı manaların dikkate alınması gerekmektedir.³⁸ İnsan karakterinin inşa sürecinde bu farklı manaların bilinmesinin yanı sıra, aynı zamanda Kur'ân'da farklı üslûplarla yapılan tasriflerin insanoğlunun farklı meleke ve donanımlarına hitap etme, onları tatmin ve kullanmaya teşvik etme gibi özelliklerinin de bilinmesi önem arz etmektedir.³⁹

Hem Arapça'nın dil yapısından kaynaklanan hem İslam hukuk literatürünün teşekkül ettiği ilk dönemlerde kavramsal yapıların bugünkü anlamda net bir şekilde ortaya konulmamış olmasından hem de kavramların birbiri yerine kullanılmasından dolayı mülteci kavramının karşılığı İslam hukuk literatüründe açıkça bulunmamaktadır. İslam hukukunda sığınma ve mülteci konuları özelinde çalışmalar yapan muasır araştırmacılar mülteci kavramına benzediği görüşünü ileri sürdükleri; emân, civâr, himâye, zimmet, hicret, ivâ, ibnüssebîl, istiâze, ikrâm, ihsân vb. kavramlara çalışmalarında yer vermişlerdir.⁴⁰

Türkçe bir kavram olan sığınma, Kur'ân'da farklı kelimelerle ifade edilmiştir. *Müterâdîfâtü'l-Kur'ân* adlı eserin sahibi Abdurrahman Kilânî, sığınma kelimesini Kur'ân'da sığınılacak yer anlamında, isim olarak; (وَزَرَ), (مَوْلَا), (أَكْنَان), (مَلْجَا), (مَفَازَةَ), (مَحِيص) ve (مُلْتَحِد) şeklinde yedi farklı kavramla ifade edildiğini tespit etmiştir.⁴¹ Kur'ân'da sığınma kelimesi fiil olarak ise; (أَجَار), (اِسْتَجَار), (أَعَادَ) ve (اِسْتَعَادَ) lafızlarıyla ifade edilmiştir.⁴²

³⁷ Toshihiko İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, trc. Süleyman Ateş (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975), 16.

³⁸ İsmail Karagöz, "Dini Kavramların Doğru Anlaşılmasının Barışa Katkısı", *Kutlu Doğum 2005* (Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), 213.

³⁹ İrfan Kuşçu, *Kur'ân'ın Tasrif Üslûbu (Tablîli ve Temellendirilmesi)* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014), 283.

⁴⁰ Bk. Saeid Rahaei, "The Rights of Refugee Women and Children in Islam", *Islam Human Rights and Displacement Supplement, Forced Migration Review* (June 2012), 4-5; Ahmed Abou el-Wafa, *The Right to Asylum between Islamic Shariah and International Refugee Law: A Comparative Study*, (Riyad: UNHCR, 2009), 29-30; Muzaffar Saheer A. F, "Practible Ideas? A Proposal for Revitalizing the Rights of Forced Migrants in Islam", *Journal of Refugee Studies* 14/3 (2001): 254-255; Salâhuddîn Tâlib el-Ferec, "Hukûku'l-lâciine fi'ş-şeriati'l-islâmiyyeti ve'l-kânûni'd-düveli", *mecelletü'l-câmiati'l-İslâmî* 16 (2009): 163-164; Osman Durmaz, *İslam'da Mülteciler Hukuku* (Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi 2014), 48; Hüseyin Baysa, "İslâm Hukukundaki Himaye Geleneği Müvâcehesinde Mültecilik Sistemi", *İlahiyat Akademi Dergisi* 4 (2016): 37-47.

⁴¹ Abdurrahman Kilânî, *Müterâdîfâtü'l-Kur'ân*, (Lahor: Mektebetü's-selâm, 2009), 287.

⁴² Kilânî, *Müterâdîfâtü'l-Kur'ân*, 288. Kilânî'nin eseri haricinde, Kur'ân'da sığınma yakın anlamlılarını tespit etmek için; müterâdif lafızlara çokça yer veren veya Arap dilinde terâdüfle ilgili yazılmış elfâz ve mu'cem kitapları, tefsirler, Arap dilinin önemli lügatleri ve furûk kaynakları tarandı. Bu tarama sonunda Kur'ân-ı Kerim'de bulunan, sığınma ve sığınılan yer vb. anlamlarını da ifade eden kökler; - أوي - جور - حجر - رجم - عوذ - فزع - كمن - لجا - لود - وأل - لحد - آله - أوي - جور - حجر - رجم - عوذ - فزع - كمن - لجا - لود - وأل - لحد - آله

Hukukî anlamda kullanılan “sığınma” modern Arapça’da “lucû” (الجوء) ve aynı kökten türeyen “ilticâ” (التجاء) kelimeleriyle, “sığınmacı” ve Türkçemize sonradan geçen “mülteci” kavramları da “lâci” ve “mülteci” (ملتجئ، لاجئ) kelimeleriyle karşılanmaktadır.

Arapça’da ilticâ ve mülteci kavramlarının kökünü oluşturan “lecee” (لجأ) kelimesi bir şeye ve bir yere sığınmak, saklanmak, yardım istemek, kucaklamak, destek olmak ve dayanmak gibi manalara gelir.⁴³

Furûk alanında yapılan çalışmalarda Kur’ân-ı Kerîm’deki sığınma ve iltica kavramlarının lecee (لجأ)⁴⁴ ve aveze (عَوَدَ)⁴⁵ başlıkları altında incelenip tasnif ve tertip edildiği görülmektedir.⁴⁶ Kur’ân’da iltica kelimesinin eş anlamlısı olarak (عَوَدَ),⁴⁷ (لَجَأَ),⁴⁸ (أَوَى), (خَزَنَ), (عَصِمَ), (لَادَ), (التَّحَدَ) fiillerinin farklı türev ve formatları kullanılmaktadır. Bu formlar şu şekilde geçmektedir:

A) Avez (عَوَدَ): *“Kendini bilmez cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım”* (el-Bakara 2/67) Bu âyette geçen avez kelimesi, başkasına iltica etme, sığınma anlamına gelmektedir.⁴⁸ Kur’ân’da istiâze (avz, meâz ve iyâz) sığınmak, himâyesini istemek; “âiz” veya “müsteîz” sığınan kimse; “müsteânün bih” sığınılan kimse; “munteâzün minh” kaçınılması gereken kötülük; “avze” sığınma biçimi; “muîz” koruyan kimse; “muâz” korunan kimse anlamlarına gelmektedir.⁴⁹ Kur’ân’da istiâze iki âyette, “sığınma” anlamında (مَعَادَ) mastar kalıbında, on yerde “sığınırım” (اعود) anlamında (el-Bakara 2/67; Al-i İmrân 3/36; ed-Duhân 44/20; el-Felak 113/1; en-Nâs 114/1) mazi kipinde, bir âyette “sığınıyorlar” (يَعُودُونَ) anlamında (el-Cin 72/6) muzârî kipinde,

صرف - غور - كهف - وزر - أبق - أمم - حرد - حصص - رجل - رقم - سعي - صمد - عصم - نقب - وصل
bu kökler sığınma ve sığınılan yer gibi manalarının dışında farklı anlam alanlarına da sahiplerdir. Hatta mezkûr köklerden bazıları Kur’ân’da sığınma anlamlarının dışında kullanılmışlardır. Bu sebeple Kur’ânî kavramlar içerisinde tespit edilen mezkûr 29 kök farklı bir tasnifle çoğaltılıp azaltılabilir. Bu çalışmada ise ana konudan ayrılmamak için temel sığınma anlamlarıyla makale sınırlandırılmıştır.

⁴³ Ebû Abdurrahman Halîl b. Ahmed b. Amr Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'ayn*, thk. Mehdî Mahzûmî- İbrâhîm Sâmerrâî, (Beyrut: Dâru mektebeti'l-hilâl, ts.), 6: 178; Ebubekir Muhammed b. Hasan İbn Dureyd, *Cemberetü'l-lijâ*, (Beyrut: Dârü'l-ilm lil-melâyîn, 1987), 2: 1044; Muhammed b. Ahmed Ezherî el-Herevî, *Tebzîbü'l-lijâ*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî. 1421/2001), 11: 131; İsmâil b. Hammâd Cevherî, *es-Sıbâb tâcü'l-lijâ ve şibâbü'l-Arabiyye*, Thk. Ahmed Abdülğafur Attar, 4.baskı, (Beyrut: Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, 1987/1407), 1: 71; İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-lijâ*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (B.y: Dârü'l-fikr, 1399/1979), 5: 235; Ebû Abdullah Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr Abdülkâdir er-Râzî, *Muhtârü's-sıbâb*, (Beyrut: Mektebetü'l-'asriyyeh, 1999/1420), 1: 279; Ebu'l-Fadl Cemâluddîn İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, (Beyrut: Dâr sâdir, h. 1414), 1: 152; İbrahim Mustafa v.dğr., *Mu'cemü'l-vasî*, (Kahire: Y.y., ts.), 2: 815; Ahmed Ubeyd Kubeyîsî, *Mevsûatü'l-kelemeti ve ebavâtihâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Beyrut: Dârü'l-marife, ts.), 10: 626-627.

⁴⁴ Kubeyîsî, *Mevsûatü'l-keleme*, 10: 626.

⁴⁵ Kubeyîsî, *Mevsûatü'l-keleme*, 8: 601.

⁴⁶ Kılânî, *Müterâdijâtü'l-Kur'ân*, 288; Kubeyîsî, *Mevsûatü'l-keleme*, 8: 601, 10: 626.

⁴⁷ Kubeyîsî, *Mevsûatü'l-keleme*, 8: 601.

⁴⁸ Kubeyîsî, *Mevsûatü'l-keleme*, 8: 601.

⁴⁹ Kubeyîsî, *Mevsûatü'l-keleme*, 8: 602; Remzi Kaya, “Kur’ân’da İstiaze (Sığınma)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2001): 99.

dört âyette “sığın” (فَاسْتَجِدْ) anlamında (el-A'râf 7/200; en-Nahl 16/98; el-Gâfir 40/56; Fussilet 41/36) emir kipinde olmak üzere toplam on yedi âyette aynı kökten türeyen kelime bulunmaktadır.⁵⁰ İstiâze kelimesinin geçtiği âyetler dikkatle incelendiğinde sığınacak gücün ve yerin yalnızca Yüce Allah olduğu görülür.

B) Melce (الْمَلْجَأُ): “Böylece Allah'ın azabından yine O'na sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı” (et-Tevbe 9/118). Bu âyette geçen melce kelimesi kendisine sığınılacak kale ve benzeri yer anlamında kullanılmıştır.⁵¹ Bu kullanımda da sığınılacak olanın Allah cc. olduğu vurgulanmaktadır.

C) Hısn (الْحِصْنُ): “Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı” (el-Haşr 59/2). Bu âyette geçen husûn kelimesi, şehrin etrafına çevrilen şehri düşman baskılarına karşı koruyan engelleyici çitler anlamında kullanılmıştır.⁵² Olumsuz anlam yapısıyla bu kullanım da kâfirlerin sandıklarının aksine Allah'tan başka bir sığınak olmadığını belirtmektedir.

D) Me'vâ (الْمَأْوَى): “Me'va cenneti de onun yanındadır” (en-Necm 53/15). Bu âyette geçen me'vâ kelimesi, hiçbir olumsuzluğun olmadığı güvenli mekân-sığınak anlamında kullanılmıştır.⁵³ Bu kullanımda da sığınılacak mekânın Allah'ın katında ve yanında olduğu vurgulanmaktadır.

E) Mahzen (الْمَخْرَنُ): “Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir. Çünkü ben iyi koruyucu ve bilgili bir kişiyim” (Yusuf 12/55). Bu âyette geçen mahzen kelimesi değerli şeylerin içinde saklandığı yer anlamında kullanılmıştır.⁵⁴ Bu kelimenin diğer sığınma anlamını taşıyan kelimelerden farklı olarak sığınmanın maddî yönüne yönelik olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu sebeple âyet içi kullanımda Allah'la irtibatlandırma yapılmamıştır.

F) Âsım (الْعَاصِمُ): “O, “Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım” dedi. Nûh, “Bugün Allah'ın rahmet ettikleri hariç, O'nun azabından korunacak hiç kimse yoktur” dedi.” (Hûd 11/43). Bu âyette geçen âsım kelimesi, halkını saldırılara karşı koruyan tepe nokta anlamında kullanılmaktadır. Bu âyette hem “sığınacağım” fiili hem de sığınılacak yerin birlikte kullanıldığı görülmektedir. Olumsuz anlam yapısıyla bu kullanım da Hz. Nuh'un oğlunun temennisinin aksine Allah'tan başka bir sığınak olmadığını belirtmektedir.

⁵⁰ Muhammed Fuad Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfrehes li elfâzî'l-Kur'âni'l-Kerim*, (Beyrut: Y.y, ts.), 494.

⁵¹ Kubeyî, *Mevsûatü'l-kelimeh*, 10: 626.

⁵² Kubeyî, *Mevsûatü'l-kelimeh*, 10: 626.

⁵³ Kubeyî, *Mevsûatü'l-kelimeh*, 10: 626.

⁵⁴ Kubeyî, *Mevsûatü'l-kelimeh*, 10: 626.

G) Melâz (المَلَاذُ): *قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا*: "İçinizden birbirini siper ederek -birbirinizin arkasına sığınarak- sıvışıp gidenleri Allah gerçekten bilir." (en-Nûr 24/63). Bu âyette geçen levz (لَوذٌ) kökünden türeyen livâz (لِوَاذٌ) kelimesi, gücünden dolayı arkasına siper edilen/kendisine sığınılan kişi ya da yer anlamında kullanılmıştır.⁵⁵ Bu kullanımda da yapılan sığınmanın tahkir edilerek betimlenmesi diğer âyetlerde olduğu gibi Allah'tan başka sığınılacak mercinin olmadığını göstermektedir.

H) Mültehad (المُلْتَحَدُ): *وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا*: "O'ndan başka asla bir sığınak da bulamazsın" (el-Kehf 18/27). Bu âyette mültehad, korku anında kişinin gizleneceği yakınındaki gizli yer anlamında kullanılmıştır.⁵⁶ Bu âyet de Allah'tan başka sığınılacak mercinin olmadığını göstermektedir.

Kur'ân'da "lucû" (لِجُوءٍ) kökünden türeyen kelimeler sadece ism-i mekân olarak melce (المَلْجَأُ) şeklinde üç yerde geçmektedir (et-Tevbe 9/57, 118; eş-Şurâ 42/47). Tevbe sûresinde münafıklar hakkında kullanılan "Eğer sığınacak bir yer veya (gizlenecek) mağaralar yabut girilecek bir delik bulsalar, hemen koşarak oraya kaçarlardı." (et-Tevbe 9/57) metni içerisinde "sığınak" kelimesi kaçacak yer, korunacak yer ve kale gibi anlamlara gelmekle beraber; içerisinde güvenle kalınacak toplum anlamına geldiği de ifade edilmiştir.⁵⁷ Bu âyette üç alternatif sığınaktan bahsedilmiştir. Bunlar, sığınak, mağara ve deliktir. Üç sığınak yeri de nekre olarak gelmiştir. Bu durumda, "herhangi bir sığınak, birtakım mağaralar, birtakım delik" gibi anlamlara gelmektedir. Bu âyette alternatif saklanma yollarından melce (المَلْجَأُ) kelimesinin ilk alternatif sığınak yeri olarak kullanılması insanların da içerisinde olduğu toplumsal bir mekânı ve sosyolojik bir yapıyı akla getirirse de böyle bir sığınağın da olmadığı şart edatıyla ifade edilmiş olmaktadır.

Tevbe suresinde inançlı üç sahabînin durumunu anlatan âyette melce (المَلْجَأُ) kelimesini müfessirler; Yüce Allah tarafından gelebilecek belalara karşı Allah'tan başka sığınacakları hiçbir şey,⁵⁸ O'nun azabından kurtulmak için kendisinden başka hiçbir kaçacak ve barınacak yer,⁵⁹ gazabından kurtulmak için O'ndan bağışlanma dilemenin dışında bir sığınak olmadığı⁶⁰ şeklinde açıklamışlardır. Bunlara ek olarak Yüce Allah'ın hükmünden ve kazasından kaçış;⁶¹ affedilmeleri ve tövbelerinin

⁵⁵ Kubeyî, *Mevsûatü'l-kelimeh*, 10: 626.

⁵⁶ Kubeyî, *Mevsûatü'l-kelimeh*, 10: 626.

⁵⁷ Hasan b. Mesûd b. Muhammed b. Ferra' el-Beğavî, *Me'âlimu't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Abdurrezzak el-Mehdî (Beyrut: Daru ihyâ't-turâsi'l-Arabî, h. 1420), 2: 358.

⁵⁸ Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezid Taberî, *Câmiü'l-beyân fi te'vilil-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (B.y: Müessesetü'r-risâle, 1420/2000), 14: 543.

⁵⁹ Beğavî, *Me'âlimu't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân*, 2: 401.

⁶⁰ Ebu'l-Kasım Mahmûd b. 'Amr b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf'an bakâiki gâvâmidit-tenzîl*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'Arabiyye, h.1407), 2: 319; Ebü'l-Berekât Hâfızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve bakâikü't-te'vil*, thk. Yûsuf Ali Büdeyvi (Beyrut: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1419/1998), 1: 715.

⁶¹ Muhammed Tantâvî, *et-Tefsîri'l-vasit li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Kahire:Dâru nahdati Mısır, 1997), 6: 422.

kabul edilmesi hakkında O'ndan başka sığınacakları bir sığınak olmadığı⁶² hadiste “senden sana sığınırım”⁶³ manasında⁶⁴ olduğu şeklinde açıklama yapmışlardır. Ebu Mansur el-Mâturîdî (ö. 333/944) melce kelimesinin bu âyette kurtuluş manasında olduğunu, Allah'ın azabından, O'nun rahmetine sığınmadan başka bir sığınak olmadığı, kaçış ve sığınanın Yüce Allah'a olduğu, Hz. Peygamber de dâhil olmak üzere O'ndan başkasına sığınamayacağı şeklinde manaların zikredildiğini ifade etmiştir.⁶⁵

Bir diğer melce kelimesi ise Şûrâ suresinde *“Çünkü o gün, birbirinizi sığınacak yer bulamazsınız”* âyetinde geçmektedir. Bu âyette melce (المَلْجَأُ) kelimesi, dünyada müşriklerin ahirette şefaathçi ve sığınacakları bir sığınak olsun diye ibadet ettikleri putlar kastedilmektedir. Bir diğer manaya göre ise melce, dünyada başa gelen bela ve sıkıntılara karşı başvuru çözümleri olarak yorumlanmıştır.⁶⁶

Yukarıda zikredilen üç âyette lucû' (لجوء) kökünden türeyen ism-i mekân yapısında gelen melce (المَلْجَأُ) kelimesi, sığınak, kaçacak, korunacak ve barınacak yer, kale, içerisinde güvenle kalınacak toplum, kurtuluş ve çözüm gibi anlamlara gelmektedir. Ancak üç âyetin ikisinde melce kelimesinin nefiy olarak, bir âyette de şart edatıyla ifade edilmiş olduğu görülmektedir. Bu durum gerçek anlamda kaçınılamayan kudretin, sığınacak yer ve merciin ya da varlığın ancak Yüce Allah olduğunu göstermektedir. Bu ise Kur'ân'da melce kelimesinin insanlar ya da yukarıdaki açıklamalarda zikri geçen yerler anlamında kullanılmadığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Türkçede daha yaygın olarak sığınak anlamına gelen melce (مَلْجَأٌ) kelimesinin manasının ifade edildiği yerlerde müfessirlerin, gramer açısından sülâsî mastar olan lucû' (لجوء) ile aynı kökten türeyen iftiâl babındaki ilticâ (التجاء) mastarının fiillerini etkin bir şekilde kullandıkları görülür.⁶⁷

Bu açıklamalar muvacehesinde Kur'ân'da kullanılan lucû' (لجوء) kökünün günümüzde hukuksal anlamda kullanılan iltica “refuge” ve sığınma “asylum seeker” anlamlarında kullanılmadığı ortaya

⁶² Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, (Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1384/1964), 8: 287.

⁶³ Müslim, “Saât”, 42; İbn Mâce, “Salât”, 117.

⁶⁴ Nizâmuddîn el-Hasan b. Muhammed b. Hüseyin el-Kımmî en-Nisâbüri, *Çarâibu'l-Kur'ân ve reğâibu'l-furkân*, thk. Zekeriyâ 'Umeyrât (Beyrut: Dârü'l-kutubi'l-ilmîyye, h. 1416), 3: 541.

⁶⁵ Muhammed İbn Muhammed İbn Mahmûd Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Tefsîru'l-mâturîdî (te'vîlâtü ehli's-sünne)*, thk. Mecdî Bâslûm (Beyrut: Dârü'l-kutubi'l-ilmîyye, 1426/2005), 5: 505.

⁶⁶ Mâturîdî, *Tefsîru'l-Mâturîdî*, 9: 138.

⁶⁷ Mâturîdî, *Tefsîru'l-Mâturîdî*, 9: 138; Tantâvî, *et-Tefsîrî'l-vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 13: 47.

çıkış olmaktadır. Kur'ân'ın indiği dönemde iltica anlamında kullanılan kelime ve kavramlar incelendikten sonra Kur'ân'ın günümüz iltica kavramına alternatif olarak kabul edilebilecek fakat kendine has içeriğiyle vaz edildiği görülen bir kavram olarak hicret ele alınacaktır.

4. Cahiliye Arap Kültüründe ve İslam Hukukunda Sığınma Olgusunu Karşılıyan Kavramlar ve Uygulama Örnekleri

Göç, sığınma ve mültecilik insanlık tarihi kadar eski bir olgudur.⁶⁸ Ancak terim olarak bu kavramlar son yüzyılda uluslararası sözleşmelere konu olmaya başlamıştır. Bu yüzden yapılan literatür taramasında bu kavramların İslam hukuk literatüründe doğrudan karşılığı bulunmamaktadır.⁶⁹ Ancak İslam hukukunda, 1951 Mültecilerin Statüsü ile İlgili Cenevre Sözleşmesi'nde tanımlanmış modern mülteci statüsüne oldukça yakın olan Kur'ân ve sünnetten elde edilen bazı kavramlar mevcuttur. Emân müessesesi, civâr ve himâye gibi kavramlar modern anlamda geri gönderilmeme ve geçici koruma kavramlarının ilk şekli olarak düşünülebilir. Bu müessese gereğince, korumaya ihtiyacı olan, göç etmeye zorlanmış herkese dini ya da ırkı dikkate alınmaksızın emân verilmelidir.⁷⁰

A. Sığınma ve İltica Olgusunu Karşılıyan Kavramlar

1. Civâr

Tarihte emân müessesesi, sığınma olgusunu karşılamakla birlikte Kur'ân'da daha farklı bir kavramla, civâr kelimesiyle ifade edilmektedir. Câhiliye devrinde ve İslâm tarihi döneminde Araplar arasında yaygın bir müessese olan civâr sözlükte “komşuluk” anlamına gelmektedir. “Komşu” anlamına gelen câr kelimesi hem haksızlığa uğrayan şahsı koruyanı hem de ona sığınan kimseyi ifade eder. Câhiliye döneminde mevcut olan civâr müessesesi İslâm tarihi döneminde de varlığını sürdürmüştür. Kur'ân-ı Kerîm'deki, “Eğer Allah'a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah'ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı. Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır. Bu onların bilmeyen bir kavim olmaları sebebiyledir” (et-Tevbe 9/6) meâlindeki âyet bu hususu ifade etmektedir.⁷¹ Âyetten anlaşıldığına göre böyle bir güvence sağlanmasının amacı, yeterince bilgi elde edememiş putperestlerden talep edenlere Allah'ın dinini yakından tanıma ve din hakkında edindiği bilgiler üzerinde düşünme fırsatı vermektir.⁷² İslâm âlimleri bu âyetten, müslümanların, Allah'ın birliği

⁶⁸ Rıdvan Demir-Yusuf Okşar, “Suriyeli Öğrencilerin Din Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar: Kilis İli Örneği”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2018): 286.

⁶⁹ Abou el-Wafa, *The Right to Asylum between Islamic Shari'ah and International Refugee Law: A Comparative Study*, 29-30; Ferec, “Hukûk'l-Lâcûne fi's-Şerîati'l-İslamiyyeti ve'l-Kânûni'd-Düveli”, 16: 163-164; Osman Durmaz, *İslam'da Mülteciler Hukuku* (Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2014), 48.

⁷⁰ Osman Durmaz, “İslam'da Mülteciler Hukuku”, 2.

⁷¹ Ahmet Önkal, “Civâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 34

⁷² Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu. Türkçe Meal ve Tefsir*; (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003), 3: 16.

ve Hz. Muhammed'in peygamberliği konusunda delil gösterilmesini talep eden henüz iman etmemiş bir kişiye istenilen mevzuları açıklamakla ve Allah'ın dinini öğrenmek isteyenlere yardım etmekle yükümlü oldukları sonucunu çıkarmışlardır. Ayrıca bu durumun kendilerine savaş ilan edilen bir topluluğun üyesi olsa bile geçerli olacağını söylemişlerdir. İslâm âlimlerinin Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarından da benzer hükümler çıkarttıkları görülür. Bu hükümlere göre İslâm dinini yerinde öğrenme amacıyla ya da turistik, ticarî veyahut diplomatik bir amaçla İslâm ülkesine güvence alarak girmiş şahsa (müste'min) verilen teminat hükümlerine hassasiyetle riayet edilmesi farzdır.⁷³ Ayrıca âyetin sonunda yer alan Allah'a ortak koşanların Kur'ân'ı dinleme ve İslam dinini öğrenme fırsatına kavuştuktan sonra bile, ister iman etsin isterse etmesin, güvenli bir yere ulaştırılması emri İslam'ın zorlama hareketlerden ve nifak özelliği göstermeye sebep olacak davranışlardan bir beklentisinin olmadığını da göstermektedir. Aynı şekilde bu âyette yer alan emir gereğince, cihat emrini Müslüman olmayanların zorla Müslüman yapılmaları için bir baskı aracı şeklinde telakki eden yaklaşımların doğru olmadığı da ortaya çıkmaktadır.⁷⁴ Bu kavrama cahiliye döneminde sahip olduğu "tüm insanları kapsama" içeriğinden farklı olarak Kur'ân'ın kazandırdığı yeni anlam alanının Müslüman mültecileri değil de gayri müslimleri kapsadığı görülmektedir.

Civâr müessesesi, getirdiği hak ve sorumluluklar muvacehesinde emân ile aynı anlayış ve pratiğe karşılık gelse de civârın, emâna kıyasla mekânla daha çok ilintili bir kavram olduğu söylenebilir. Zaman içinde civârın mekân boyutu zayıflayarak emân ve himâye ile aynı anlamda kullanılmıştır.⁷⁵

2. Emân

Emn (امن) korkunun ve hıyanetin zıddı, korkudan uzak olma, korkunun giderilmesi, nefsin sükûnet bulması; me'men (مَأْمَن) güvenilir yer, güvende olunan ev; emân, (أَمَان) güvence verme; müste'min (مُستَأْمِن) güvence isteyen; müstemem (مُستَأْمِن) kendisine güvence verilen kişi anlamlarına gelmektedir.⁷⁶ Bu kavramlar içerisinde aynı kökten türeyen emân ve müstemem kavramları bu çalışma açısından oldukça önemlidir. Daha geniş anlamda emân "güven, güvence, güvence verme ve güvenlik gibi anlamlara gelir. Bu kavram daha çok İslâm ülkesine girmeyi veya İslâm ordusuna teslim olmayı talep eden bir yabancıya verilen can ve mal güvencesini ifade eder.

⁷³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili: Yeni Mealli Türkçe Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Reisliği, 1935), 4: 2459; Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*, 3: 16; İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, (Kahire: Dâru İhyâi'l-kutubi'l-Arabiyye, h. 1383), 9: 358.

⁷⁴ Seyyid b. Kutub b. İbrâhîm Seyyid Kutub, *Fî Zılâlî'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dârü's-şurûk, 1423/2003), 3: 1603.

⁷⁵ Büşra Boztepe Kaya, "İslâm Öncesi Arap Toplumunda Emân Uygulamaları", *Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları: Sempozyum* (İstanbul, 1-2 Mayıs 2008), 732.

⁷⁶ Ferâhidî, *Kitâbü'l-'ayn*, 8: 388-389; Cevherî, *es-Sıbâh tâcü'l-luğa ve sıbâbü'l-Arabiyye*, 5: 2071; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râğib İsfahânî, *el-Müjfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvudî (Dımaşk: Dârü'l-kalem, 1412/1992), 90; Abdülkâdir Râzî, *Mubtârû's-sıbâh*, 1: 22; Kubeyî, *Mevsûatü'l-kelemb*, 1: 416.

Emn kökünden türeyen kelimeler Kur'ân'da farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Emn kökünden türeyen kelimelerden birisi de emanettir. Emn kelimesi Kur'ân'da emanet kelimesiyle müşterek manalarda kullanılmıştır. Emanet Kur'ân'da ferâiz (el-Enfâl 8/27), vedîa (en-Nisâ 4/58) ve iffet (el-Kasas 28/26) gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁷ Emn kelimesiyle müşterek kullanılan kavramlardan birisi de iman kelimesidir. İman Kur'ân'da açıktan dil ile ikrar (el-Münâfikun 63/3), gizli ve açıktan tasdik (el-Beyyine 98/7) ve tevhid (el-Mâide 5/5) gibi manaları içermektedir.⁷⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de emn mastarından türeyen kelimeler yaklaşık 879 yerde geçmektedir. Emân kavramını da hatırlatan bu kelimeler genel olarak, emanetin hıyanetinden ve inkârından korkmama (el-Bakara 2/283),⁷⁹ güvenilir emanetçi (el-A'râf 7/66),⁸⁰ zorba ve zalimlerin tasallutuna karşı güvenlikli olma, Yüce Allah'ın azabından, bir yeri helak etmesi vb. hususlardan korunmuş olma (el-Bakara 2/126),⁸¹ insanların birbirlerine karşı olan dinî ve dünyevî sorumlulukları gibi manalara gelmektedir (el-Ahzab 33/72).⁸²

Kur'ân-ı Kerîm'de emn (امن) kavramının eş anlamlısı olarak itminân (الاطمئنان), seken (السكن), silm (السلم) ve necât (النجاة) kelimelerinin kullanıldığı görülür. İtminân, şiddetli endişeden sonra kalp sükûneti; (el-Bakara 2/260) seken, yoğun faaliyetten sonra sükûnet; (el-En'âm 6/96) silm, beklenen tehlikeden kurtulma; (el-Hicr 15/96) necât ise, meydana gelen büyük felaketten kurtulma (el-Ankebût 29/33) anlamına gelmektedir.⁸³

Kur'ân'da Yüce Allah'a inanan kişiye emn kökünden türeyen mümin ismi verilmektedir. Mümin ismi aynı zamanda Yüce Allah'ın isimlerinden birisi olarak Kur'ân'da zikredilmektedir (el-Haşr 59/23). Mümin inanıp tasdik eden, zulmünden emin olunan, başkalarının güvenli olmasını sağlayan, vadine güvenilen ve güven veren kimsedir.⁸⁴ Yüce Allah'ın ismi olarak mümin kelimesi, kullarını korku ve endişeden emin kılan, kullarına güven veren,⁸⁵ kendisine itaat edenleri azabından emin kılan, haksızlık etmeyeceği konusunda mahlûkata güvence veren,⁸⁶ kullarına emân ve itminân nime-tini veren gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁷

⁷⁷ Kubeyî, *Mevsûatü'l-keleme*, 1: 417.

⁷⁸ Kubeyî, *Mevsûatü'l-keleme*, 1: 417.

⁷⁹ Geniş tefsir için bk. er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 7: 101.

⁸⁰ Geniş tefsir için bk. er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 14: 301.

⁸¹ Geniş tefsir için bk. Taberî, *Câmiü'l-beyân an te'vilü'l-Kur'ân*, 2: 44-45.

⁸² Geniş tefsir için bk. Taberî, *Câmiü'l-beyân an te'vilü'l-Kur'ân*, 20: 342.

⁸³ Kubeyî, *Mevsûatü'l-keleme*, 1: 415.

⁸⁴ Bekir Topaloğlu, "Mü'min", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: 557.

⁸⁵ Zemahşerî, *el-Keşâf 'an hakâiki'ğavâmidü't-tenzîl*, 4: 509.

⁸⁶ Neseî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâikü't-te'vil*, 3: 464; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 18: 46.

⁸⁷ Tantâvî, *et-Tefsirü'l-vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 14: 312.

Hukuk terimi olarak emân, İslâm ülkesine (dârü'lislâm) girmeyi veya İslâm ordusuna teslim olmayı talep eden yabancı gayri müslime (harbî) can ve mal güvencesi temin eden taahhüt veya akdi ifade eder. Emân müessesinden yararlananlar arasında, İslam öncesi cahiliye Arapları, Hz. Peygamber ve ashabı, İslam sonrası İslam devletine sığınanlar ile Müslümanlar tarafından kendisine emân verilen kimseler gösterilebilir. Hz. Peygamber, amcası Ebû Tâlib'in emân anlamı taşıyan himâyesiyle müşriklerin karşı çıkmalarına ve engellerine rağmen mücadelesine devam edebilmiştir.⁸⁸ Hz. Peygamber Tâif dönüşü müşriklerin önde gelenlerinden ve akrabalarından olan Mut'im b. Adî'nin himâyesinde Mekke'ye girmiştir.⁸⁹ Hz. Ebû Bekir, müşriklerin zulmünden usanıp kaçarak Habeşistan'a hicret etmek üzere Mekke'den ayrılmıştır. Mekke-Yemen güzergâhındaki Berkü'l-gimâd mevkiine ulaştığında burada karşılaştığı Kare kabilesi ileri gelenlerinden İbnü'd-Düğunne'nin kendisine kefil (car) olması üzerine Mekke'ye geri dönmüştür.⁹⁰ Bu örneklerden İslam'ın ilk devirlerinde Müslümanların da emân müessesesinden yararlandıkları görülmektedir.

3. Himâye

Emân gibi sığınma müessesesi dâhilinde ele alınabilecek olan diğer bir kavram da himâyedir. Câhiliye devrinde ve İslâm'ın ilk dönemlerinde Araplar arasında yaygın bir müessese olan himâye sözlükte; "korumak, zarar verecek şeylere engel olmak" anlamına gelir. Terim olarak ise himâye; kişi, aile, aşiret ve kabilelerin herhangi bir saldırıya karşı birbirlerini korumasını ifade eder.⁹¹ Himâye, hamy ve himâ mastar kökünden türeyen bu kelime kökü ise altı kez Kur'ân'da geçmesine rağmen emân kavramında da olduğu gibi sığınma müessesesi anlamında Kur'ân'da kullanılmamaktadır. Cahiliye döneminde himâye müessesesine verilen en önemli örneklerden birisi *Hilfû'l-fudûl* antlaşmasıdır. Bu antlaşma gereği Mekke'de zulme maruz kalan kimselerin hakları koruma altına alınmıştır. Hz. Peygamber de bu cemiyete genç yaşlarında üye olmuş ve peygamberlikten sonra da bu cemiyetin varlığını ve önemini övgüyle dile getirmiştir.⁹² Bu himâye cemiyetinde sadece Mekkeliler değil, aynı zamanda Mekke'ye dışardan gelen başka ülkelerin tüccarları ve haksızlığa uğrayan diğer kişiler de korunuyordu.

⁸⁸ İbn Haldûn'a (v. 808/1406) göre dini davet asabiye ve bu gibi getirilerine dayanmadan gerçekleşemez bk. İbn Haldûn, *Mukaddime*, nşr. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2014), 1: 379. Nitekim Kur'ân'da anlatıldığı üzere Hz. Şuayb, asabiyet bağı ile arkasında duran aşireti sayesinde kavmi içerisindeki inkârcıların, dini tebliğ etmesini engellemelerine karşı durabilmiştir. (Hûd 11/91).

⁸⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeyye*, nşr. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dârü'l-fikr, ts.), 1: 406.

⁹⁰ Nebi Bozkurt, "Emân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11: 75.

⁹¹ Bozkurt, "Himaye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 56.

⁹² Muhammed Hamîdullah, "Hilfû'l-Fudûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 32.

B. Müslüman İzzeti Açısından Bu Kavramların Uygulanabilirliği

Civar, emân ve himâye müesseseleri ilk devirlerde sığınmaya ihtiyaç duyan Hz. Peygamber ve sahâbiler tarafından kullanılmıştır. Sonraki süreçte ise bir insanın özellikle de Yüce Allah'a inanmayan bir kişinin himâye ve korunmasını kabul etmek Müslümanlara zor geldiği için onlar, Müslüman olmayanlara sığınma talebinde bulunulmadığı gibi bu hususla ilgili daha önceden yapılan akitler de fesh edilmiştir. Nitekim İbnü'd-Düğüne ile Hz. Ebubekir arasında yapılan himâye anlaşması sonrası Hz. Ebû Bekir, evinin yanına özel bir mescid yapmış ve burada açıktan Kur'ân okumuş ve namaz kılmıştır. Bundan eşlerinin ve çocuklarının etkilendiğini gören müşrikler İbnü'd-Düğüne'ye müracaat ederek Hz. Ebû Bekir'in şartlara uymadığını belirterek verdiği himâyeyi geri almasını İbnü'd-Düğüne'den istemişlerdir. Bu durumu işiten Hz. Ebû Bekir'in ona himâyesini iade ettiğini ve bundan böyle Allah'ın himâyesine sığındığını bildirmesi bu hususta önemli bir örnektir.⁹³ Aynı şekilde Osman b. Maz'ûn'un da ilk başlarda Kureys'in ileri gelenlerinden Velîd b. Mugîre'nin himâyesine girmiştir. Fakat Osman b. Maz'ûn daha sonra bir müşrik tarafından korunmanın ıstırabını hissederek bu himâyenin kalkmasını diler. Bunun üzerine Osman b. Maz'ûn'la beraber Velîd b. Mugîre civârın sona erdiğini Kâbe'ye giderek karşılıklı ilân ederler.⁹⁴

Allah'tan başkasına sığınma, tevhid inancının kazandırdığı ahlak gereği Hz. Peygamber ve ashâbı tarafından hoş karşılanmamıştır. Müfessirler tarafından Allah'tan başkasına sığınmanın aynı zamanda Mâide suresinin 51-52. âyetleriyle yasaklanmış ve böyle bir sığınmanın nifak göstergesi olduğu zikredilmiştir. Bu âyetlerin nüzul sebeplerinden olduğu rivayet edilen iki kişiden biri ötekine Uhud vakasından sonra şöyle demiş: “Şimdi ben filan Yahudi'ye gideceğim, ona sığınacak ve onunla birlikte Yahudi olacağım. Belki, bunun herhangi bir iş veya olayın olması halinde bana faydası olur.” Diğeri ise şöyle demiş: Ben de Şam'da filan Hristiyan'ın yanına gidiyorum. Ona sığınacak, onunla birlikte Hristiyan olacağım. Bunun üzerine yüce Allah: *‘Ey iman edenler, Yahudi ve Hristiyanları veli edinmeyin’* buyruğu ile başlayan âyeti kerimeyi indirdiği bildirilmiştir.⁹⁵

Hem iltica kelimesinin kökünü oluşturan lucû” (لجؤ) kelimesinden türeyen kelimelerin kullanıldığı âyetlerde hem de verilen örneklerde görüldüğü üzere sığınma olgusu ve sığınma talebinde bulunma, bir insan için oldukça zor bir durumdur. İnsanın özellikle sahip olduğu inanca bağlı olarak gelişen bir izzet ve vakara rağmen kendi seviyesinde gördüğü bir başkasından özellikle de inancına

⁹³ Buhârî, “Menâkıbü'l-Ensâr”, 45.

⁹⁴ Önkâl, “Civâr”, 8: 34.

⁹⁵ Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Selame (B.y.: Dâru tayyibe, 1999), 3: 133; Saîd Havvâ, *el-Esâs fi't-tefsîr*, (Kâhire: Dâru's-selâm, 1424/2003), 3: 1427-1428.

ters bir akidenin salikinden yardım talep etmesi, şahsiyeti adına yıkımlara sebebiyet verecek mahiyettedir. İnananlar ise böyle bir yıkıma maruz kalmaktansa ölümle karşı karşıya kalmayı yeğlemişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm de sığınma durumunda kalan inananların şahsiyetlerini bu yıkımdan korumak gayesiyle sığınma olgusunu Kur'ân/İslam terminolojisi içerisinde müstesna bir yeri olan "hicret" kavramıyla inşa etmiştir.

C. Alternatif Kur'ânî Bir Kavram Olarak Hicret

Kur'ân karakter inşasında göç hadiselerini anlatırken iltica kavramı yerine paradigma değişimini sağlayacak biçimde birçok yenilikleri içerisinde barındıran hicret kavramını kullanmaktadır.

Sözlükte "terk etmek, ayrılmak, ilgisini kesmek" anlamına gelen hecr (hicrân) mastarından isim olan hicret "kişinin herhangi bir şeyden bedenen, lisânen veya kalben ayrılıp uzaklaşması" demektir. Bununla birlikte kelime daha çok "bir yerin terkedilerek başka bir yere göç edilmesi" anlamında kullanılır. Terim olarak genelde gayri müslim ülkeden (dârülharp) İslâm ülkesine göç etmeyi, özelde ise Hz. Peygamber'in ve Mekke'li müslümanların Medine'ye göçünü ifade eder.⁹⁶

Toplumsal değişimi sağlamaya çalışan başta peygamberler olmak üzere birçok insanın en fazla karşılaştıkları zorluk, buldukları yerden çıkarılma (ihraç) ve göç olmuştur. Bu sebeple Kur'ân'da birçok peygamberin ve ümmetin hicretine dair haberler aktarılır.⁹⁷ Kur'ân'da, hicret sadece sosyal bilimlerin ve sosyolojinin incelediği, salt bir yerden başka bir yere hareket olarak ele alınmaz. Aksine Kur'ân'da hicretin bir paradigma değişimi olarak işlendiği görülür.⁹⁸

Bir ibadet tarzı olarak da kabul edilen hicret, sığınma gibi olumsuz anlam alanına sahip bir kavramdan öte Müslümanlar tarafından tevhid inancını, dolayısıyla Allah ile kulları arasındaki engellerin kaldırılmasını hedefleyen⁹⁹ cihat kavramı ile birlikte kullanılmıştır. Aynı zamanda hicret Müslümanlar tarafından İslâm dininin evrensel mesajlarının başka ülkelere ulaştırılmasında bir metot olarak benimsenmiştir. Hicrette baskı ortamından özgürlüğe ve rahatlığa doğru bir kaçış olduğu için irşat ve tebliğ faaliyetleri kolaylaşmıştır.¹⁰⁰ Bu amaçla kutsal bir anlam yüklenen hicret kavramı,

⁹⁶ Ahmet Önkal, "Hicret", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 458.

⁹⁷ Ahzemi Sâmîün Cezûlî, *el-Hicretu fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Riyâd: Mektebetü'r-rüşd, Şeriketü'r-Riyâd, 1996/1417), 173-261.

⁹⁸ Sarıkaya, "Zorunlu Göç Bağlamında Kur'ân'da Göç", 243.

⁹⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 7: 3899.

¹⁰⁰ Halil Aldemir, "Kur'ân'a Göre İhtilaf Olgusu ve İslâmî Referansların Göç Bağlamında Kullanılması", *İlahiyat Akademisi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 3/4 (2016): 57; Halil Aldemir, "Kur'ânî Referansların Suriyeli Mültecilere Yardım Konusundaki Rolü" (Kilis, II. Ortadoğu Konferansları, 2016), 277-284.

özellikle ilk İslâm fetihleri döneminde birçok medeniyetin kurulmasında öncü güç olmuştur.¹⁰¹ Böylelikle İslam literatüründe sığınma, insanlar arasında olumsuz görülen bir kavramın büyük bir değişime tabi tutularak son ve tek din olan İslam'ın ve intişarının sürdürülebilir oluşunun en önemli rükün ve dinamiklerinden biri haline getirilmiştir.

Göç kavramı göç öncesi, göç esnası ve göç sonrası şeklinde üçe ayrılabilir. Hicret etme eyleminin şartlarını oluşturan ortamın doğması ihraç kavramıyla, terk edilen bir yerden başka bir yere sığınma eylemi de iltica kavramıyla karşılanmaktadır. Her iki eylem arasında köprü vazifesi gören, dini bir amaca dayalı olarak göç etme eylemi ise Kur'ân'da hicret kavramıyla gündeme getirilmektedir. İhraç konusu Kur'ân'da hicret olgusuna nazaran daha fazla yer almaktadır.¹⁰² Ayrıca bu konu, sığınma ve hicret olgusunun daha iyi anlaşılması için ayrıntılı olarak araştırılması gereken Kur'ânî kavramların başında gelmektedir. Hicret ve hicret eylemini gerçekleştirenler Kur'ân'da birçok yerde övülmekte, birçok konuda müjdelenmekte, gerekli ve imkân dâhilinde iken hicretten kaçınanlar da yerilmektedir. Bu konunun müstakil olarak ele alınması hicret konusu ve sığınma durumunda kalan Müslümanların şahsiyetlerinin nasıl korunup inşa edildiğine dair daha net bulgulara ulaşılmasında yardımcı olacaktır. İhraç ve hicret konulu bu çalışmalar ise ayrı bir makalenin konusunu oluşturabilecek hacme sahiptir.

SONUÇ

İnsanoğlu üstün bir izzet ve şerefe mazhar kılındığı gibi yaratılan varlıkların çoğuna da üstün kılınmıştır. Tarihte, savaş gibi sosyolojik dramlar ve doğal afetler yüzünden insanın onur, şeref, haysiyet ve şahsiyetinin yara aldığı birçok hadise yaşanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm, inşâî ve ihbârî birçok beyanıyla başta Hz. Peygamber olmak üzere tüm inananları maruz kaldıkları her hadiseye karşı teselli etmekte, onları bilinçli kılmayı ve onların tavırlarını belirlemeyi hedeflemektedir. Kur'ân'ın insanın zihin ve karakterini inşa ve koruma yöntemlerinden birisi de kullandığı kavramlardır. Yapılan araştırmalar sonucunda Kur'ân'da kullanılan hicret kelimesinin de böyle bir fonksiyonu eda ettiği görülmüştür.

Son yüzyılda insan hakları ve hukuk alanında birçok gelişme ve iyileştirme yapılmasına rağmen hem ortaya konulan kavram hem de bu kavramların içeriklerinin sağladığı haklar itibariyle sığınma realitesinin olumsuz anlam alanını değiştirecek düzeyde bir gelişme ve iyileştirmeye gidilemediği görülmüştür. Bunu yanı sıra günümüzde uluslararası hukukî sözleşmelerde iltica kavramının

¹⁰¹ Fatih Açık, *İslâm Medeniyetinin Oluşum Sürecinin Göç ve Toplumsal Değişme İlişkisi Bağlamında İncelenmesi (Hicret ve Endülüüs Medeniyeti Tecrübesi)*, (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2015), s. iii.

¹⁰² Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfrehes*, 289-293.

mahiyet ve kapsamı da tam olarak netleşmemiştir. Bu kavram karmaşasını gidermek için göç, yerinden edilmiş kişi ve geçici koruma gibi kategorik tasnifler yapılsa bile bunların da insan şahsiyetini koruma açısından yetersiz kaldığı görülmektedir. Oysaki Kur'ânî bir kavram olarak karşımıza çıkan hicretin sadece sığınma realitesine maruz kalan insan şahsiyetini korumanın çok ötesinde onu yeniden statülendirdiği ve inşa ettiği görülür.

Hicret kavramının fonksiyonunun ve insan şahsiyetini inşa ve koruma açısından öneminin tam anlaşılabilmesi için Kur'ân'ın sığınma anlamına gelen kelimeleri ve bunları kullanım bağlamı ayrıca Kur'ân'ın nüzul ortamında ve cahiliye toplumunda sığınma realitesinin nasıl isimlendirilip hangi müesseseler vasıtasıyla sığınma olgusuna çözüm arandığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda Kur'ân'da sığınma anlamına gelen kelimeler tespit edilmiştir. Bunlar arasından sığınma ve iltica realitesini ifade eden: (عَوْدَ), (لُجَأَ), (حَصَنَ), (أَوَى), (خَزَنَ), (عَصِمَ), (لَادَ) ve (التَّخَدَ) gibi belli başlı kelimelerin Kur'ân'da genel itibariyle kullanıldıkları bağlam içerisinde kula sığınmasının hoş karşılanmadığı ve Allah'tan başkasına sığınmanın ancak realiteye dönüşemeyen ve kâfir ahlakının sonucunda oluşmuş bir yönelim olarak kalabileceği vurgulanmaktadır. Nitekim tarihsel verilere bakıldığında da bi'setin ilk dönemlerinde olmasa bile başta Hz. Peygamber olmak üzere Müslümanların sığınma müessesesi olarak o dönemde cârî olan civâr ve emân'a talip olmadıkları hatta var olan akitleri fesh ettikleri görülmüştür.

Her ne kadar günümüzde ortaya konulan çözümlerle kıyaslandığında cahiliye döneminde sığınma realitesini karşılayan ve çözüm olarak müesseseleşmiş civâr, emân ve himâye kavramlarının ve içeriklerinin daha insancıl ve hümanist bir yapıya sahip buldukları dolayısıyla insan şahsiyetinin korunması açısından daha fonksiyonel oldukları söylenebilse de sığınma olgusunun taşıdığı negatif anlamı bu kavramların ve uygulamaların da gideremedikleri görülmektedir. Tarihte emân müessesesi sığınma olgusunu karşılamakla birlikte bu kavram Kur'ân'da daha farklı bir kavramla, komşuluk anlamına gelen civâr kelimesiyle ifade edilmiştir. İslâm hukuku terimi olarak emânın ise Müslümanları değil de gayri müslimleri kapsadığı görülmektedir.

Bir belde ya da ülkede, can ve mal güvenliği yanı sıra dini yaşama özgürlüğü tehlikeye girmişse orada yaşayan müminler bir çıkış yolu bulup güvenlik ve özgürlüklerini garanti altına almaya çalışmalıdır. Bu, Kur'ân'ın bir emri ve Hz. Peygamber'in de sünnet-i senniyesidir. Özellikle dini yaşama özgürlüğünün tehlikeye girmesi durumunda Yüce Allah müminlere bu sıkıntıdan kurtulmak için buldukları beldeden başka yerlere hicret etmeyi tavsiye etmiş ve Kur'ân'da hicret eden muhacirleri de birçok âyette överek taltif etmiştir. Hicretin gerekli olduğu durumlarda çeşitli sebeplerle bu tavsiyeyi gerçekleştirmeyeler ise yerilmiştir.

Kur'ân evini-barkını, yerini-yurdunu Yüce Allah'ın rızası istikametinde terk ederek göç eden kimselere özel bir statü vererek onları “muhâcir” kavramıyla ayrı bir konumda değerlendirmiştir. Bu bağlamda muhacir, Yüce Allah'ın rızası istikametinde hicret ederek başka bir yere sığınan kimse şeklinde tanımlanmıştır.

Kur'ân'da, sığınma olgusunun olumsuz anlam alanı köklü bir değişimi sonuç veren bir yaklaşımla ve hicret kavramıyla olumlu, hatta övülen ve imrenilen bir noktaya taşınmıştır. İslam'da bir ibadet tarzı olarak da kabul edilen hicret, Müslümanlar tarafından tevhid inancını, dolayısıyla Allah ile kulları arasındaki engellerin kaldırılmasını hedefleyen cihat kavramıyla birlikte kullanılmış ve İslâm dininin evrensel mesajlarının başka ülkelere ulaştırılmasında bir metot olarak benimsenmiştir.

Hicret kavramının bu içeriği adına oluşturulacak farkındalık, günümüz problemlerinin özellikle de ülkemizdeki Suriyeli mültecilerin temel hak ve özgürlüklerinin dolayısıyla şahsiyetlerinin korunması açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemu'l-müfreh li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Y.y., ts.
- Abdülkâdir Râzî, Ebû Abdullah Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *Muhtâru's-sıhbâh*. Beyrut: Mek-tebetü'l-'asrıyyeh, 1999/1420.
- Abou el-Wafa, Ahmed. *The Right to Asylum between Islamic Shariah and International Refugee Law: A Comparative Study*. Riyad: UNHCR, 2009.
- Açık, Fatih. *İslâm Medeniyetinin Oluşum Sürecinin Göç ve Toplumsal Değişme İlişkisi Bağlamında İncelenmesi (Hicret ve Endülüis Medeniyeti Tecrübesi)*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2015.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsnedu el-imam Ahmed b. Hanbel*. Thk. Şuayb el-Arnâût-Adil Mürşid-Âmir Gadbân. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001.
- Akalın, Hilal. *Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Türkiye'de Mülteci Hukuku: Suriye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, 2013.
- Aldemir, Halil. *Kur'ân'da Hz. Peygamber'e Yönelik Teselliler*. İstanbul: Kitâbî Yayınevi, 2010.
- “Kur'ân'a Göre İhtilaf Olgusu ve İslâmî Referansların Göç Bağlamında Kullanılması”. *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 3/4 (2016): 49-67.
- “Kur'ânî Referansların Suriyeli Mültecilere Yardım Konusundaki Rolü”. *II. Ortadoğu Konferansları*, 2016.
- Apaydın, Halil. “Ruh Sağlığı Din İlişkisi Araştırmalarına Bir Bakış”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/2 (2010): 59-77.
- Baymur, Feriha. *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1985.
- Baysa, Hüseyin. “İslâm Hukukundaki Himaye Geleneği Müvâcchesinde Mültecilik Sistemi”. *İlahiyat Akademi Dergisi* 4 (2016): 37-47.
- el-Begavî, Hasan b. Mesûd b. Muhammed b. Ferrâ'. *Me'âlimu't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân*, Dâru ihyâit-türâsi'l-Arabî. Thk. Abdurrezzak el-Mehdî. Beyrut: Daru ihyâit-turâsi'l-Arabî, h. 1420.
- Boynukalın, Ertuğrul. “Makâsidü's-Şerîa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 423-427. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Bozkurt, Nebi. “Emân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 75-77. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- “Himaye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18: 56. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sabîh*. Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. B.y.: Dâru tavgî'n-necât, 1422/2002.
- Çelik, Celaleddin. *Kur'ân'da Toplumsal Değişim*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.

- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *es-Sıhâb tâcü'l-luğa ve sıhâbü'l-Arabiyye*. Thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-melâyîn, 1987/1407.
- Cezûlî, Ahzemî Sâmîün. *el-Hicretü fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Riyâd: Mektebetü'r-rüşd-Şeriketü'r-Riyâd, 1996/1417.
- Demir, Rıdvan. Okşar, Yusuf. "Suriyeli Öğrencilerin Din Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar: Kilis İli Örneği". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2018): 285-312.
- Derveze, İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*. Kahire: Dâru ihyâi'l-kütübî'l-Arabiyye, h. 1383.
- Durmaz, Osman. *İslam'da Mülteciler Hukuku*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2014.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed el-Herevî. *Tebzîbü'l-lüğa*. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1421/2001.
- Ferâhidî, Ebû Abdurrahman Halîl b. Ahmed b. Amr Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-'ayn*. Thk. Mehdi Mahzûmî-İbrâhim Sâmerrâî. Beyrut: Dâru mektebeti'l-hilâl, t.s.
- Ferec, Salâhuddîn Tâlib. "Hukûku'l-lâcîne fi'ş-şerâti'l-islamiyyeti ve'l-kânûni'd-düvelî". *Mecelletü'l-Câmiati'l-İslâmî* 13 (2009): 163-164.
- Goodwin Gill-G.S, McAdam, J. *The Refugee in International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Güllük, İsmail. "Karakter İnşasında Dinî Sembol ve Karakterlerin Rolü: Kâbe Örneği", *EKEV Akademi Dergisi* 20/67 (2016):187-204.
- Hamîdullah, Muhammed. "Hilfû'l-Fudûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 18: 31-32. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Havvâ, Saîd. *el-Esâs fî't-tefsîr*. Kâhire: Dâru's-selâm, 1424/2003.
- İbn Dureyd, Ebubekir Muhammed b. Hasan. *Cemberetü'l-luğa*. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-melâyîn, 1987.
- İbn Fâris. *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*. Thk. Abdusselam Muhammed Harun. B.y.: Dâru'l-fikr, 1399/1979.
- İbn Haldûn. *Mukaddime*. Nşr. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2014.
- İbn Hişâm. *es-Sîretü'n-nebevîyye*. Nşr. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dârü'l-fikr, ts.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ Imâdüddîn İsmâil b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. Thk. Sâmî b. Muhammed Selâme. B.y.: Dâru tayyibe, 1999.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvîni. *Sünenü İbn Mâce*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabiyye, 1395/1975.
- İbn-i Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn. *el-Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâr sâdir, h. 1414.

- İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râğıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Thk. Safvân Adnân Dâvudî. Dımaşk: Dârü'l-kalem, 1412/1992.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'ân'da Allah ve İnsan*. Trc. Süleyman Ateş. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1975.
- J. Crowther (ed). *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Kara, Ömer. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Yakınanlamlılık ve Nüans -Rağıb el İsfahani Örneği-*. Van: Bilge Adamlar, 2009.
- Kara, Osman. "Kur'ân'a Göre İnsan Şahsiyetine Etki Eden Faktörler". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/25 (2012/1): 1-24.
- Karagöz, İsmail. "Dinî Kavramların Doğru Anlaşılmasının Barışa Katkısı". *Kutlu Doğum 2005. Dinin Dünya Barışına Katkısı*. Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.
- Karaman, Hayreddin v.dğr. *Kur'ân Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003.
- Kaya, Remzi. "Kur'ân'da İstiâze (Sığınma)". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2001): 95-112.
- Kaya, Büşra Boztepe. "İslâm Öncesi Arap Toplumunda Emân Uygulamaları". *Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları: Sempozyum*. 1-2 Mayıs 2008, İstanbul, 2009.
- Kilânî, Abdurrahman. *Müterâdîfâtü'l-Kur'ân*. Lahor: Mektebetü's-selâm, 2009.
- Koçyiğit, Hikmet. *Mekki Ayetlerde Sosyolojik Unsurlar*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010.
- Koenig, H. G. "Religion, Spirituality, and Medicine: Research Findings and Implications for Clinical Practice" *Southern Medical Journal* 97/2 (2004): 1194-1200.
- Korkut, Recep. *Türkiye'de Sığınmacı ve Mülteciler*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, 2010.
- Köylü, Mustafa. "Ruh Sağlığı ve Din: Batı Toplumunu Açısından Bir Değerlendirme". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2007): 65-92.
- "Ruh ve Beden Sağlığı Üzerine Yapılan Araştırmaların Bir Değerlendirmesi". *OMU İlahiyat Fak. Dergisi* 28 (2010): 5-36.
- "Kur'ân'da Ruh Sağlığı". *OMU İlahiyat Fak. Dergisi* 31 (2011): 5-37.
- Kubeyî, Ahmed Ubeyd. *Mevsûatü'l-keîmeti ve ebavâtihâ fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dârü'l-marife, ts.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li-abkâmi'l-Kur'ân*. 2. Baskı. Kahire: Dârü'l-kütübî'l-Mısriyye, 1384/1964.
- Kutub, Seyyid b. Kutub b. İbrâhim Seyyid. *Fî Zülâli'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü's-şurûk, 2003.
- Kuşcu, İrfan. *Kur'ân'ın Tasrîf Üslûbu (Tablîli ve Temellendirilmesi)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014.

- Mâturîdî, Muhammed İbn Muhammed İbn Mahmûd Ebû Mansûr. *Tefsîru'l-Mâturîdî (te'vîlâtü eblî's-sünne)*. Thk. Mecdî Bâslûm. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005.
- Mustafa, İbrahim v.dğr. *el-Mu'cemu'l-vasît*. İskenderiyye: Dâru'd-da've, ts.
- Muzaffar, Saehar A. F. "Practible Ideas? A Proposal for Revitalizing the Rights of Forced Migrants in Islam". *Journal of Refugee Studies* 14/3 (2001): 254-255.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-tenzîl ve hakâikü't-te'vîl*. Thk. Yûsuf Ali Büdeyvi. Beyrut: Dârü'l-kelemi't-tayyib, 1419/1998.
- Nisâbü'rî, Nizâmuddîn el-Hasan b. Muhammed b. Hüseyin el-Kımmî. *Ğarâibu'l-Kur'ân ve reğâibu'l-furkân*. Thk. Zekeriya 'Umeyrât. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, h. 1416.
- Odman, Tevfik. *Mülteci Hukuku*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları, 1995.
- Önkal, Ahmet. "Civâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 34-35. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- "Hicret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 17: 458-462. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Öztürk, Levent. *İlk Hicret Habeşistan*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.
- Pamak, Mehmet. *İslami Şahsiyet ve Toplumsal Değişim*. İstanbul: Buruc Yayınları, 1995.
- Pişgin, Yasin. *Kur'ân'da Karakter İnşası*. İstanbul: Ayrıntı Basımevi, 2018.
- Rahaei, Saeid. "The Rights of Refugee Women and Children in Islam". *Islam Human Rights and Displacement Supplement, Forced Migration Review* (2012): 4-5.
- Râzî, Fahrüddîn Ebu Abdillâh Muhammed. *Mefâtihu'l-ğayb*. Beyrut: Dâru İhyâu't-türâsi'l-Arabî, h.1420.
- Sağaltıcı, Eser. *Suriyeli Mültecilerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Taraması*. Uzmanlık Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2013.
- Sarıkaya, Mehmet Emin. "Zorunlu Göç Bağlamında Kur'ân'da Göç". *Journal of Analytic Divinity* 2/1 (2018): 235-252.
- Sarıteke, İsmail, Kahraman, Ömer Fuad, Aydın, Abdullah. "Türkiye'deki Suriyeli Nüfusun Hukuki Statüsü İle İlgili Bir Analiz". *Turkish Studies* 13/7 (2018): 383-396.
- Sıcak, Ahmet Sait. "Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Dini Alaya Alanlara Karşı Müminlerin Takınmaları Gereken Tavırlar". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2015): 433-454.
- Kur'ân Tefsirinde Öznelik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Şimşek, M. Sait. *Kur'ân Kızalarına Giriş*. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezid. *Câmü'l-beyân an te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir. B.y.: Müessesetü'r-risâle, 1420/2000.

- Tantâvî, Muhammed. *et-Tefsîru'l-vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Dâru nahdatı Mısır, 1997.
- Tekin, Filiz. *Stresle Başa Çıkamada Din Eğitiminin Rolü*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2005.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *el-Câmiü's-sabîh (sünenü't-Tirmizî)*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Mustafa el-bâbî el-halebî, 1395/1975.
- Topaloğlu, Bekir. "Mü'min". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 557-558. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Topuz, Mahmut. *İlahî Dinlerde Hicret*. İzmir: Çağlayan Yayınları, 1996.
- Uyanık, M. Zeki. *İslam Hukukunda Hapis Cezası ve Hapishane*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili: Yeni Meallî Türkçe Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Reisiği, 1935.
- Yıldırım, Yahya. *Kur'ân'da Mümin ve Müslümanların Tesellisi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmûd b. 'Amr b. Ahmed. *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidî't-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'Arabiyye, h.1407.
- Ziya, Olcay. *Uluslararası Hukukta Toplu Sığınma ve Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2011.

WEB KAYNAKÇA

- Göç İdaresi. "Geçici Koruma Yönetmeliği". Erişim: 7 Eylül 2018. http://www.goc.gov.tr/files/files/03052014_6883.pdf.
- Göç İdaresi. "Geçici Koruma Yönetmeliği". Erişim: 7 Eylül 2018. http://www.goc.gov.tr/files/files/03052014_6883.pdf.
- Türk Dil Kurumu. "İltica ve Mülteci". Erişim: 7 Eylül 2018. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_karistirilan&arama=ke-lime&guid=TDK.GTS.5cc42f64713277.20237979.
- Türk Dil Kurumu. "Göç". Erişim: 7 Eylül 2018. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cc42fcf4e3d41.91655125.
- Türk Dil Kurumu. "Göçmen". Erişim: 7 Eylül 2018. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cc42fd66f9833.07454608.
- Göç İdaresi. "Geçici Koruma". Erişim: 8 Eylül 2018. http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_409_546_552.
- Türk Dil Kurumu. "Şahsiyet ve Kişilik". Erişim: 16 Eylül 2018. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cc4301415c533.28317891.

The UN Refugee Agency. "Temporary Protection". Erişim: 8 Eylül 2018.

<http://www.refworld.org>.